

мистецьке відродження 20-х років ХХ століття: питання стилю, проблематики, поетики, мови. – Зб. праць Всеукраїнської наукової конференції 11-12 травня 2005 року. – Черкаси: Брама-Україна, 2005.– 288 с. **13.** *Томчук О.* Естетична система Михайла Драй-Хмари: генеза, творча реалізація: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01 / *Томчук О.Ф.*: Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В.Винниченка. – Кіровоград, 2002. – 19 с. **14.** *Драй-Хмара М.* Літературно-наукова спадщина / *Драй-Хмара М.О.* – К. : Наукова думка, 2002. – 592с. **15.** *Ашер О.* Передмова. / *Ашер О.М.* // Літературно-наукова спадщина – К. : Наукова думка, 2002. – 592с. **16.** *Мовчан Р.* Український модернізм 1920-х: портрет в історичному інтер'єрі: Монографія. / *Мовчан Р.* – К.: ВД "Стилос", 2008. – 544 с.

Инна ТКАЛИЧ

СПЕЦИФИКА ХУДОЖЕСТВЕННОГО МЫШЛЕНИЯ М. ДРАЙ-ХМАРЫ
В ЛИТЕРАТУРЕ NON-FICTION:
ТРАГИЧЕСКОЕ, ИРОНИЧЕСКОЕ, ЛИРИЧЕСКОЕ

В статье делается попытка исследования специфики художественного мышления украинского поэта-литературоведа М.Драй-Хмары через обращение к литературе non-fiction. Акцентируется внимание на реализации трагического, иронического и лирического мировосприятия автора в дневниках и письмах.

Ключевые слова: *литература non-fiction, мировосприятие, художественное мышления, трагизм, ирония.*

Inna TKALYCH

SPECIFICS HUDOZHESTVENNOHO THINKING M. DRAY-KHMARA
IN LITERATURE NON-FICTION: TRAGIC, IRONIC, LYRIC

This article attempts to study the specifics of artistic thinking Ukrainian poet and literary critic M.Dray-Khmara through an appeal to literary non-fiction. In particular, attention is drawn to the realization of the tragic, ironic and lyrical attitude of the author of diary entries and letters.

Key words: *literature non-fiction, attitude, artistic thinking, tragedy, irony.*

Людмила СКОРИНА

ПОЕТИКА ЗАГОЛОВКУ ВІРШОТВОРІВ МИХАЙЛА ДРАЙ-ХМАРИ

У статті досліджений закодований зміст заголовків поезій М.Драй-Хмари, його зв'язок із хронотопом.

Ключові слова: заголовок, ідея, поезія, поетика, хронотоп.

Творчість Михайла Драй-Хмари – представника т.зв. неокласичного «грона п'ятірного», талановитого поета і перекладача – порівняно недавно стала предметом наукових студій. Перелік українських літературознавців, які внесли свою лепту до цієї справи, виглядає доволі поважно (О.Ашер, І.Дзюба, П.Долот, М.Жулинський, І.Заславський, В.Іванисенко, Ю.Ковбасенко,

С.Крижанівський, В.Поліщук, Є.Сохацька, О.Томчук, Ю.Шерех та ін.). Але предметом розмови часто був трагічний життєвий шлях поета, який став жертвою сталінського беззаконня, або ж дослідники мали на меті окреслити загальні підходи до вивчення творчості митця. Суто поетикальні питання здебільшого були проігноровані, а отже потребують докладнішого висвітлення. Цим зумовлена **актуальність пропонованої статті**.

Перспективним напрямком дослідження видається аналіз особливостей заголовка як структурного компонента віршотворів М.Драй-Хмари. Адже заголовок, як твердить російський літературознавець В.Тюпа, «являє собою один із найбільш суттєвих елементів композиції зі своєю поетикою. Він ніколи не є простим індексом знакового комплексу, але завжди – символом певного смислу» [1,9]. А.Ламзіна зазначає: «Заголовок – це перший знак тексту, що дає читачу цілий комплекс уявлень про книгу. Саме він найбільше формує у читача перед розуміння тексту, стає першим кроком до його інтерпретації» [2]. Завдяки заголовку розширюється контекст твору, реципієнт отримує певні «опорні факти», виходячи з яких він може вибудовувати свої інтерпретації.

Як один з вагомих компонентів організації тексту заголовок неодноразово ставав об'єктом зацікавлення вчених різних напрямків: І.Арнольд, Л.Бойка, В.Виноградова, Л.Грицюка, Є.Джанджакової, А.Загнітко, Ю.Карпенка, Н.Кожиної, С.Козлова, Л.Коробової, А.Мойсієнка, Ф.Нікітіної, О.Пешковського, О.Потебні, Л.Ставицької, С.Суворова, О.Траченка, С.Форманової, Л.Шевченка та ін. Спеціальні дослідження, присвячені поетиці заголовку віршотворів М.Драй-Хмари, відсутні.

Об'єктом дослідження є поезія М.Драй-Хмари (зі збірки «Проростень» (1919-1926), а також твори, які до збірки не увійшли [3]). Мета статті: дослідити специфіку заголовків у поетичних творах М.Драй-Хмари.

Почнемо з деяких статистичних даних. Збірка «Проростень» включає 34 поезії, з яких 11 мають матеріально виявлений заголовок, відповідно 23 – нульовий заголовок (питома вага творів з матеріально виявленим заголовком становить 32,3%). Не увійшли до збірки 50 поезій, з яких 31 має матеріально виявлений заголовок, а 19 – нульовий заголовок (питома вага творів з матеріально виявленим заголовком становить 62%). Якщо брати до уваги увесь корпус поетичних творів М.Драй-Хмари, то питома частка творів з матеріально виявленим заголовком становить 50%. Вимальовується доволі чітка тенденція: після 1926 року автор все частіше вдається до матеріально виявленого заголовку як рамкового компонента поетичного тексту.

Надалі зупинимося на різних формах класифікації заголовків та їх специфічному зв'язку з віршотекстом. Заголовки літературних творів доволі різноманітні, але їх все ж таки можна згрупувати, враховуючи стійку традицію в історії літератури. Найбільш поширеною є класифікація російського літературознавця А.Ламзіної, яка взяла за основу співвідношення заголовка з

традиційно диференційованими компонентами твору: тематичним складом і проблематикою, сюжетом, системою персонажів, деталлю, часом і місцем дії (мова йде преш за все про епічні і драматичні твори). Таким чином дослідниця пропонує виокремлювати наступні типи заголовків: 1) заголовки, що презентують основну тему чи проблему, відображену автором у творі; 2) заголовки, що створюють сюжетну перспективу твору і диференціюються на дві групи: фабульні й кульмінаційні; 3) персонажні заголовки (зокрема антропоніми); 4) заголовки на позначення часу і простору [2]. Ця класифікація може бути взята за основу з урахуванням одного моменту: коли мова йде про ліричні твори, у яких сюжет у прямому розумінні цього поняття відсутній, недоцільно виокремлювати заголовки, що створюють сюжетну перспективу твору. Таким чином, усі використані поетом заголовки можна віднести до однієї з трьох груп. Дані узагальнимо у вигляді таблиці.

Заголовки, що презентують тему чи проблему твору	Персонажні заголовки	Заголовки, що позначають час і місце
«Чудо» «Місто майбутнього» «Кошмар» «Симфонія» «Друге народження» «Дош» «Завірюха» «Перед грозою» «Лебеді» «Victoria regia» «Зимова казка»	«Пам'яті С.Єсеніна» «Маленькій Оксані» «Поетові» «Любці Колесі» цикл «Мати» «Сліпа» цикл «Сліпі» «Лист до Оксани» «Томас Мор» «Героєві» «Шехерезада» «На могилі Руданського»	«В село» «Круті» «На пляжі» «Черкаси» «В Галичині» «Бульвари» «Іспанська балада» «На Хортиці» «Чернігів» «Київ» «Поділ» «Кам'янець» «Донбас» «Прощання з Поділлям» «Кримські цикади» «На побережжі» цикл «Море» «Переквітує вересень» «Молода весна»
11 найменувань – 26,1% від загальної кількості поезій з матеріально вираженим заголовком	12 найменувань – 28,5 % від загальної кількості поезій з матеріально вираженим заголовком	19 найменувань – 45,4 % від загальної кількості поезій з матеріально вираженим заголовком

Заголовки поетичних творів також можна вивчати, враховуючи їх специфічні функції. Науковці визначають наступні функції заголовків: номінативну, інформативну, експресивно-апелятивну, рекламну, графічно-розділяючу та ін. Обов'язковими слів вважати номінативну, графічно-розділяючу й інформативну функції. Усі досліджені заголовки поезій М.Драй-Хмари випереджають відповідні поетичні тексти, відділяють їх від наступних і несуть інформацію про тематику твору, його адресатів, час і місце (таким чином вже у «передтекстовий період» заголовок впливає на потенційного читача, формуючи ефект очікування і прогноз щодо твору в цілому). Натомість експресивно-апелятивна чи рекламна функції заголовків у поезій М.Драй-Хмари відсутні. Остання більш характерна для зразків масової літератури: у цьому випадку автори мають на меті привернути увагу читача і забезпечити рентабельність книгорозповсюдження (такий заголовок повинен інтригувати, вражати, містифікувати). У ліричних творах ця функція не відіграє значну роль (за винятком ситуацій, коли автор виразно тяжіє до епатажу).

Вибір заголовка, як правило, залежить від внутрішнього "Я" автора й суспільних умов, в яких він живе і творить. Навіть поверховий перегляд збірки М.Драй-Хмари засвідчує абстрагованість митця від суспільно-політичної атмосфери, яка його оточувала (у заголовках відсутні лексеми, безпосередньо пов'язані з політичними і суспільними реаліями 20-30 років ХХ століття). Це є однією з характерних прикмет «неокласичного дискурсу». За влучним висловом С.Павличко, «неокласики не менш уперто уникали її (сучасності – Л.С.), показуючи цим своє неприйняття як оспівування фабричного димаря та повстання проти капіталу, так і всього, що реально відбувалося в країні» [4,193], і далі: «Неокласики були розсудливими інтелектуалами, які розвивали передовсім форму та уникали зв'язку з неврастенією сьогодення» [4,199].

Разом з тим, досліджуючи специфіку українського модернізму, С.Павличко підкреслювала, що «неокласики були найбільшими чи, точніше, єдиними послідовними естетамі свого часу. Цей естетизм виявлявся ... в красі, втіленій у рафінованій формі вірша і в характері поетичного переживання» [4,192]. В.Пахаренко констатував, що для творчості неокласиків прикметне «використання тем, сюжетів, образів, мотивів мітології, античності, ренесансу-класицизму, споглядання гармонії природи, краси витворів мистецтва... Культ чітко унормованої, вишуканої форми (сонет, рондель, тріолет, віртуозна ритміка, різноманітні системи віршування, увага до перекладів)» [5,50]. У поезії М.Драй-Хмари ця риса виявляється відносно слабо. Лише окремі з проаналізованих творів автора мають заголовки-алюзії, пов'язані з культурологічною тематикою (такими можна вважати, наприклад, «Томас Мор», «Шехерезада», «Іспанська балада»).

Як правило, М.Драй-Хмара уникає також доволі поширеної традиції вказувати у заголовку жанрову дефініцію своїх творів (виняток – заголовок поезії «Іспанська балада»; у творах «Лист до Оксани» та «Зимова казка» вказаний жанр не корелює з реальними жанровими показниками).

Заголовки поезій М.Драй-Хмари семантично прозорі, майже відсутні т.зв. «заголовки з рецептивними тягарцями», коли вірш або й цілий цикл втрачає здатність сприйматися одразу, на одному подихові, заголовки, які потребують осмислення і чия семантика вимагає значних інтерпретативних зусиль реципієнта.

Ще одна проблема, що потребує докладнішого висвітлення: зв'язок заголовку поезії з її змістовим компонентом. Здебільшого заголовки у поезії М.Драй-Хмари прямо пов'язані із зображуванним життєвим явищем. Так, наприклад, заголовки «пейзажних» поезій «Дощ», «Завірюха», «Перед грозою», «Море», «На пляжі» та ін. прямо пов'язані з явищем природи, яке конкретизується, асоціативно увиразнюється через сприйняття ліричного героя. У поезії «Сліпа» (за жанровими показниками можна вважати її зразком «ліричного портрету») перед нами постає смутна постать сліпої дівчини, яка скаржиться на лиху долю і байдужість натовпу. Окремі віршові заголовки потребують докладнішого біографічного чи фактографічного коментаря з урахуванням обставин написання твору, як-от: «Прощання з Поділлям», «Мати», «Маленькій Оксані» та ін. Заголовок «Круті» можна витлумачити лише після ознайомлення з текстом твору, оскільки асоціативний ряд сучасного реципієнта не дозволяє однозначно ідентифікувати предмет зображення (Круті – село, в якому «зародились «Люборацькі»). Незрідка заголовки поезій історіософського спрямування пов'язані з назвами міст чи місцевостей, що стяжали у віках непроминущу славу (хоча автор найменше схильний до ідеалізації, його цікавить контраст минулої величі і сучасного убозтва, втрата історичної традиції: напр., «Чернігів», «На Хортиці», «Київ», «Кам'янець» тощо).

У поезії ХХ століття існує кілька способів уподібнення заголовка віршованому ряду. Один з них – інтеграція, «діалог» тексту з іншими текстами. Добираючи заголовки, автор «запускає в дію» механізми цитації, ремінісценції, алюзії. Так виявляється метатекстова природа заголовку – він виступає в ролі зовнішнього тексту порівняно з «материнським». Найбільш очевидно зв'язок твору одного автора з текстами іншого автора виявляється завдяки назвам, що поєднують функції заголовку і присвяти. Такі випадки в поезії М.Драй-Хмари непоодинокі: наприклад, «Пам'яті С.Єсеніна», «Поетові» (з присвятою Павлові Тичині) та ін. Цікавий випадок, коли поезія має вказівку на різних адресатів у заголовку і присвяті (так поезія «На могилі Руданського» присвячена Майфетові і Зерову, таким чином актуалізується два літературних періоди, задіяний ширший літературний контекст).

Порівняно рідко зустрічаємо заголовки символічного плану, коли їх інтерпретація не встановлюється за рахунок однозначного сприйняття подальшого віршотексту, а читач залучається до співтворчості, співінтерпретації авторського задуму (напр., цикл «Шехерезада», в якому лише перший твір має безпосередні алюзії з постаттю відомої казкарки; поезія «Бульвари», в якій заголовок допомагає декодувати віршотекст; сонет «Лебеді», який потребує культурологічного коментаря; також «Місто майбутнього», «Томас Мор», ще більше – «Друге народження»).

Доволі часто М.Драй-Хмара використовує також т.зв. "нульовий заголовок". Питання про наявність / відсутність заголовку постає лише в ліриці, оскільки в інших різновидах художніх творів заголовки є обов'язковим структурним компонентом. В ліриці, як вважає Г.Д.Гачев, світ осмислюється через одиничний вольовий акт, тому «головне і ударне висловлюється відразу, на початку, і ще раз – наприкінці твору». Як наслідок – часто назвою ліричних творів є перший рядок. Р. Будагов надає мінус-заголовкам особливої ваги. «Це певний стилістичний прийом – розкрити те, що саме по собі очевидне, прийом певного відчуження» [6, 188]. Читач насторожується, його цікавість гострішає, він неодмінно прагне прочитати такий текст. "Нульовий заголовок" не повідомляє про зміст, хоча функція заголовка – натякнути читачеві завчасно, інформувати його про наступні події. "Нульовий заголовок" цього не може зробити, але він підсилює інтригу, бажання прочитати твір і тим самим теж виконує свою цілком специфічну – контактоутворювальну функцію. Таким чином відсутність заголовка не означає неспроможність автора (в аналізованій ситуації – М.Драй-Хмари) дібрати вдалу словесну формулу для номінації свого твору, швидше мова йде про небажання нав'язувати свій варіант сприйняття твору, адже, як слушно зазначив У.Еко в «Примітках на полях до «Імені рози», «заголовок – це вже ключ до інтерпретації. Сприйняття задане словами «Червоне і чорне», «Війна і мир». Але яким би виразним не був заголовок, повністю зрозуміти його сенс, оцінити, наскільки він вдалий, можна лише після прочитання твору, співвідносячи його з уже засвоєним змістом».

Запропонована стаття являє собою першу спробу наближення до означеної проблеми і передбачає подальші кроки по вивченню специфіки заголовкових структур у поезії М.Драй-Хмари.

Література

1. Тюпа В. Произведение и его имя / В. Тюпа // Литературный текст: Проблемы и методы исследования / Аспекты теоретической поэтики: К 60-летию Натана Давидовича Тамарченко: Сборник научных трудов. – М.; Тверь, 2000. – Вып. VI. – С. 9-18.
2. Ламзина А. Заглавие / А.Ламзина // Литературоведение. Литературное произведение: основные понятия и

термини / Под редакцией Л.В.Чернец.– М.: Высшая школа, 1997.– 337 с.; <http://torrents.ru/forum/viewtopic.php?t=1168155>. 3. Драй-Хмара М. Поезії / М.Драй-Хмара / Вст. ст. В. Поліщука. – Черкаси, 2004. – 168 с. 4. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі: Монографія / С.Павличко. – 2-ге вид. – К.: Либідь, 1999. – 448 с. 5. Пахаренко В. Нарис української поезики: до нових підходів у вивченні української літератури / В.Пахаренко // Українська мова і література.– 1997.– № 29-32. / Додаток. 6. Будагов Р. Поэтика заголовков в "Дон-Кихоте" Сервантеса / Р.Будагов // Писатели о языке и язык писателей. - М.: МГУ, 1984. – 280 с.

Людмила СКОРИНА
ПОЭТИКА ЗАГЛАВИЯ В СТИХОТВОРЕНИЯХ
МИХАИЛА ДРАЙ-ХМАРЫ

В статье исследуется зашифрованный смысл заглавий в поэзии М.Драй-Хмары, их связь с хронотопом.

Ключевые слова: заглавие, идея, поэзия, поэтика, хронотоп.

Ludmyla SKORYNA
THE POETICS OF THE TITLE OF POEM-WRITTINGS BY MICHAEL DRAI-KHMARA'S
The article has the investigation of the coded contents of the title of poems by Michael Draï-Khmara's, its connection with chronotop.

Key words: title, idea, poetry, poetic, chronotop.